

Sanat Dünyamız

KÜLTÜR VE SANAT DERGİSİ İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR SAYI 130 EYLÜL-EKİM 2012 ISSN 1300-2740-130 FİYATI 12 TL

FATMA BUCAK DOCUMENTA 13 NECMİ SÖNMEZ
RAMAZAN BAYRAKOĞLU SÜREYYA EVREN DAMIEN HIRST
CEVDET EREK NECLA RÜZGÂR RAFAEL BESTARD
+ ek GÜNCEL DURUM 01

28

SANAT DÜNYAMIZ 130

DOCUMENTA 13

SÖYLEŞİ

SANAT DÜNYAMIZ 130

29

Cevdet Erek
Ritimier Mekanı | Room of Rhythms
2010-12
Karışık teknik ve mimari eşler | Mixed media
and architectural additions Değişken boyutlar |
Dimensions variable
Commissioned and produced by DOCUMENTA
(13) with the support of SAHA, İstanbul, and
the assistance of MİAM, İstanbul Technical
University. Courtesy the artist
Foto | Photo: Nils Klingner

Documenta 13 | söyleşiler

Cevdet Ereğ: "Çay bahçesindeki çay bardağı nasıl bir cisimse, benim bahçemde de ahşap cetvel, sesler, uyarı yazıları öyle."

**NECİMİ SÖNMEZ -
CEVDET EREĞ**

Necmi Sönmez: ROOM OF RHYTHMS ismini taşıyan projeniz, genelde orta sınıfa hitap eden C&A giyim mağazasının boşaltılmış depo kısmı. Bu mekânın seçilme sürecinden ve çalışmanızı hangi ölçütlere göre şekillendirdiğinizden başlayabilir miyiz?

Cevdet Ereğ: RAUM DER RHYTHMEN / ROOM OF RHYTHMS diliminde Ritimler Mekanı olarak söylenebilir; şu an içinde bulunan yerle beraber şekillendi ve ismi kondu. Kassel'e yer bakmak için ilk gidişimde aslında parkın girişindeki bir mekânı seçtim ve açık havada gerçekleşecek projeyi önerdim. Manzara fikri üzerine bir çalışma olacaktı. Yine ses temelli bir mimari kurulacak, içinde bulunduğu mekân ve çevresindeki diğer eserlerle bütünleşecekti. Bir süre bu proje için çalıştık, fakat Carolyn'in (documenta'nın sanatsal direktörü) bu projenin diğer işleri rahatsız edileceği yönündeki endişesi ve gerekli teknolojinin yüksek maliyetinden dolayı devam etmemeye karar verdik.

Ardından bir gezi daha yaptım; kullanılması mümkün olabilecek yeni yerler gösterildi. Tren istasyonunda bir yer çok çekici geldi, kısa bir vakit geçirdikten sonra, o sırada halen açık olan Kunsthalle Basel'deki "Week" sergimle başlayan maceraya devam edebileceğim üzerine bir fikir alışverişini oldu. Hemen ardından biraz üzülecek bu mekânın Cardiff ve Miller'in yürüme turu projesindeki kilit alanlardan biri olduğu haberini aldım.

Nihayetinde bu projeyi gerçekleştirdiğim C&A giyim mağazasının çocuk reyonu ve deposu olarak kullanılan mekâna tekrar gittim, biraz çalıştıktan sonra neler olabileceğini gördüm ve o gece kâğıda döktüm. Ardından, İstanbul'a geldim ve uzaktan ilk projeyi gönderdik. İlk iki mekânı iyi ki alamamışım, oralar da muhtemelen ortaya çıkamayacak bütünlük üzerine düşünmek, şu an kullandığım alanı ve ondan doğan öneriyi ortaya çıkardı.

N.S.: Çalışmalarınızda ses, heykel ve performans gibi teknikleri eşzamanlı olarak kullanan soyut ama etkileyici bir yorum getiriyorsunuz. Bu kez, sizinle özdeşleşen cetvellerinizi doğrudan kullanarak, farklı bir yaklaşım

Necmi Sönmez: Your project titled ROOM OF RHYTHMS is situated in the emptied warehouse of the C&A clothing store that in general appeals to the middle class. Can we start by how you selected this space and what criteria you used to shape your work?

Cevdet Ereğ: RAUM DER RHYTHMEN / ROOM OF RHYTHMS (Turkish trans. Ritimler Mekanı) was shaped together with the space it is in now and was thereby named. During my first visit to Kassel I had actually picked a space in the park entrance and proposed an open-air project. It was built on the idea of landscape. A sound-based architectural work was going to be installed and merge with the space it inhabited as well as all the other works around it. We worked on this project for a while, but because of Carolyn's -documenta's artistic director- concern that it would intrude upon the other works, and the high cost of the necessary technology, we decided to drop this idea. Then I took another trip, all the possible venues were shown to me; I really liked an area at the train station. After a short visit there, we exchanged ideas about continuing my on-going adventure that had started with my exhibition "Week" at Kunsthalle Basel. But

Cevdet Ereğ
Ritimler Mekanı
| Room of
Rhythms (detay)
2010-12
Karışık teknik
ve mimari ekler
| Mixed media
and architectural
additions
Değişken boyutlar
| Dimensions
variable
Commissioned
and produced by
dOCUMENTA
(13) with the
support of SAHA,
Istanbul, and
the assistance of
MIAM, Istanbul
Technical
University
Courtesy the artist
Foto | Photo:
Cevdet Ereğ

soon, I was sad to learn that it was one of the key areas in Cardiff and Miller's walking tour project.

Finally, I went back to the space used by the C&A clothing store as children's section and warehouse, worked a while and that night put it in all in writing and sketches. Then I came to Istanbul and we sent the first project from there. I am really happy that I did not take the first two spaces; probably the totality I contemplated could not be realized in either one. Thinking about the totality brought me to the space I am using now and the proposal I developed from there.

N.S.: In your works, you present an abstract yet effective interpretation that employs such techniques as sound, sculpture and performance simultaneously. This time, you do not directly use the rulers that have grown to be identified with you; instead you have a different approach. In

çinde olduğunuz gözlemliyor. Daha önceki çalışmalarınızla karşılaştığınızda, burada ilk kez bir mekân belli parçalara ayırdığınızı, bunu da ses koreografisiyle gerçekleştirdiğinizi görüyoruz. Kullandığımız farklı sesleri nasıl tasarladınız? Klasik anlamda bir ses kompozisyonundan çok, sizin bir heykeltraş olarak sesi kullandığınızı söylemek doğru olur mu?

C.E.: Ben aslında heykel kelimesini pek kullanmadığımı fark ediyorum bu soru vasıtasıyla. Ama evet, ve onların temsilcileri. Yani, takvimler, programlar, tarih, zaman çizelgeleri, documenta'lar, yıldönümleri, askerlerin şafak kâğıtları. Seçtiğim sesler ve bir araya gelme şekilleri de bu zaman temsilcilerini veya algılama şekillerini ses dünyasında üretmeye çalışıyor. Dolayısıyla birbirleriyle ilişkili ses örgüleri inşa ediyorsunuz, kendileri için inşa edilen mekâna yerleştiriyoruz, yerleştirdikten sonra bir kere daha yontuyoruz, belki burada heykelden bahsedebiliriz ancak. Bundan sonraki aşama ise kişinin bu mekân içinde gezinmesi, durması hatta çokça şahit olduğumuz gibi

kendini gösterdiği pencereleri, görmese de yukarıdaki komşuları sesle rahatsız etmemek için aldığı önlemleri vb. Seslerin tabii ki çok mühim, hatta hayatı bir yer yer bu deneyimde; mimari ve grafik eklemelere rağmen bazı yorumcular bunu bir ses işi olarak tanımladılar. Konumuz ritimler ve genelde insan yapısı zamanlar, ve onların temsilcileri. Yani, takvimler, programlar, tarih, zaman çizelgeleri, documenta'lar, yıldönümleri, askerlerin şafak kâğıtları. Seçtiğim sesler ve bir araya gelme şekilleri de bu zaman temsilcilerini veya algılama şekillerini ses dünyasında üretmeye çalışıyor. Dolayısıyla birbirleriyle ilişkili ses örgüleri inşa ediyorsunuz, kendileri için inşa edilen mekâna yerleştiriyoruz, yerleştirdikten sonra bir kere daha yontuyoruz, belki burada heykelden bahsedebiliriz ancak. Bundan sonraki aşama ise kişinin bu mekân içinde gezinmesi, durması hatta çokça şahit olduğumuz gibi

Cevdet Erek
Ritmikler Mekanı
| Room of
Rhythms (detay)
2010-12
Karşık teknik
ve mimari ekler
| Mixed media
and architectural
additions
Değişken boyutlar
| Dimensions
variable
Commissioned
and produced by
DOCUMENTA
(13) with the
support of SAHA,
Istanbul, and
the assistance of
MIAM, Istanbul
Technical
University
Courtesy the artist
Foto | Photo:
Cevdet Erek

salınması, dans etmesi. Bu sonuncusu çok doğal, çünkü zamanları sosyal vb. ritimleri ses dünyasında temsil edebilmek için elektronik dans müziğinin temel elemanlarını kullanıyorum; bas davul ve HI-HAT (pedallı zil) sesleri gibi. Sesten yapılan bir zaman çizelgesi, ritmik bir örgü, grid, ya da takvim, üzerinde de 'haftasonu', ya da "1 Mayıs", "5 yılda bir documenta" gibi tarihleri tekrar eden sesler.

N.S.: Mekan içinde biraz zaman geçirdikten sonra sizin, mekânın eski kullanımına da gönderme yaptığınız görülmüyor. Bir soyunma kabini tekrar kullandığınız, mimari elemanları (kapı, pencere gibi) yenilediğiniz, hatta bir duvar yazısını bile çalışmanıza kattığınız gözleniyor. Mekan bu denli büyüteç altına almanızın özel nedenleri var mı?

C.E.: Aslında eski kullanımına gönderme yapmaktan ziyade, o mekânı, boşaldıktan sonraki haliyle ve de eskiden kalan bazı parçalarıyla, ve de en mühimi, giyim mağazasının halen kullanılan büyük kısmının açılan tünel ile bağlantısıyla, yeni

mekân önerisi için kullanıyorum. Yani yeniden işlevlendirmek, konuyla ilgili birkaç cisim veya mekânıçığı koruyarak ya da örnekleyerek belleği kullanmak. Soyunma kabini ilginç bir mekân, giyim mağazasında kısa bir süre içerisinde yalnız kalınan, soyunup giyinen, kişinin kendini yeni -ve müstakbel olması muhtemel- kılığında gördüğü bir mahremiyet oluşturuyor ve benim mekânımın merkezdeki bölümüyle, perdeler ile oluşturulan, görsel ve akustik bir özel olma ve yarı mahrumluk durumu önerdiğim bölümle benzer özellikler gösteriyor. Bu stratejiyi, eski mekândan kalan diğer mekânçık, yapı elemanı veya grafik uyarı ve duyuruların kullanımına bir örnek olarak gösterebilirim. Son sorunuz, 'Mekânı bu denli büyüteç altına almanızın özel nedenleri var mı?'. Tabii ki var; ilgi, merak, keyif, yeni mekân önerisi için bir yöntem ve mecburiyet gibi. Mekânla detaylı çalışmak da benim üretimimin temeli, çekinerek söyleyeyim; benim temel zanaatım, bu.

N.S.: Çalışmanızı bir tür "görsel

comparison to your previous works, we see that here for the first time you divide the space into certain sections and you do this by using a sound choreography. How did you "design" the sounds you use? Can it be said that, rather than a sound composition in the classical sense you use sound as a sculptor?

C.E.: Your question made me realize that I don't use the word sculpture very often. But yes, there are certain objects that can exist or be shown on their own even though they are a part of the space. This is a spatial work or a proposal. Therefore everything in it is a part of the space. Let me make a crude analogy; just as a tea glass is an object in a tea garden, wooden ruler, sounds, warning signs are such objects in my garden. This space has parts, even if they are not clearly discernable; it has its tunnels that communicate with the outside yet filter it at the same time; it has its windows from where it can see outside or show itself; it has its precautionary measurements that cannot be seen but are taken to avoid disturbing

the neighbors upstairs, etc. Certainly the sounds play a very important in fact a vital role in this experience; some critics defined it as a sound project despite the architectural and graphic additions. Our theme is rhythms and in general man-made times, and their representations. In other words; calendars, programs, history, time charts, documentas, anniversaries, soldiers' notebooks (where they mark each day of their military service). And the sounds I selected and the ways they come together, serve to generate these representations of time or their perception in a world of sound. Hence, we build interactive sound networks, we place them in spaces specifically built for them, then sculpt them once again; only at this point I can perhaps talk about a sculpture. The next step is the visitor's walking about this space, standing, and even swaying, dancing as we have witnessed quite often. Dancing comes very naturally, because I employ the basic elements of electronic dance music in order to represent time as well as social and other rhythms; e.g. bass drum and hi-hat (pedaled cymbal). A time chart made of sounds, a rhythmic network, a grid, or a calendar, and on top of these, sounds that repeat dates such as 'weekend' or 'May 1st', 'documenta once every five years'.

N.S.: After spending some time inside, references make to the previous function of the place also become visible. We see that you have reused a changing cabinet, renovated architectural elements (such as doors and windows), and have included even a writing on the wall in your work. Are there any special reasons for putting it all under a microscope like this?

C.E.: Actually, instead of referring to its previous function, I use that space in the state after it was emptied - with some leftover parts, most importantly with the tunnel that

opens into the big area currently used in the clothing shop- for a proposal of a new space. In other words, using its memory by giving it a function again, keeping a few objects or tiny spaces that are relevant to the subject. The changing cabinet is an interesting space; provides privacy where for a short while you can remain alone in the clothing shop, can undress and dress, and see yourself in a new -or potential- attire. It also shows similarities with the central part of my space, the part built by curtains, a visual and acoustic section where I propose a place for being in a private or half-deprived situation. I can show this strategy as an example of usage of another tiny space left from before, a building structure or a graphic warning sign. As for your last question "Are there any special reasons for putting it all under a microscope like this?" Of course there are; interest, curiosity, pleasure; these seem to be the method and prerequisites for a proposal of a new space. Working in detail with a space is the basis of my production; this is my basic craft, if I may say so.

N.S.: Your work can be interpreted as a kind of "visual transformation". When all the elements you use (e.g. sound, LED, sculpture, installation) come together, viewers feel as if they have almost encountered a *gesamtkunstwerk*. What are your thoughts about this?

C.E.: If I interpret *Gesamtkunstwerk* in Turkish as a whole or total, completed work of art, then I can say both yes and no. Perhaps it is not a *Gesamtkunstwerk* Wagner proposed for the opera since there is no total control or completion; because I worked on the ideas of emptiness, openness, lack of things, viewers experience and dramatic changeability. On the other hand, yes, my proposal for the space and time

dönüştürme" olarak yorumlamak mümkün. Kullandığınız elemanların hepsi (ses, LED, heykel, desen, yerleştirme gibi) biraraya geldiğinde izleyiciler adeta bir tür *gesamtkunstwerk* yorumuyla karşı karşı olduklarını duyumsuyorlar. Bu konuda sizin düşünceleriniz neler?

C.E.: *Gesamtkunstwerk*'i Türkçede bütünlüklü veya tüm, tam, tamamiyetli sanat eseri olarak kabul edersem, hem evet hem hayır. Wagner'in opera için önerdiği bir *Gesamtkunstwerk* değil belki, çünkü tam bir kontrol ve bitmişlik asla yok, çünkü, ben boşluk, açıklık, azlık, ve izleyici deneyimi ile dramatik değişebilirlik üzerine çalıştım bu işte. Diğer yandan, evet, mekân ve zaman önerim bir elden ve zihinden, tüm katmanları ve elemanları sürekli diyalog halinde ürettiyor, ve I bütün haline geliyor - kasıtlı olarak sayıyayazdım.

N.S.: Son olarak LED çalışmanızda kullandığınız cümle hakkında soru sormak istiyorum. documenta sergileri hayatınızı hangi doğrultuda değiştirdi?

C.E.: Burada kullandığım cümle, yani mekânın Kassel ve documenta'nın ana meydanından bakınca görülen cephesindeki kayan yazı şöyle diyor: LAST DECADE A DOCUMENTA CHANGED MY LIFE, yani GEÇEN ON YILDA, BİR DOCUMENTA HAYATIMI DEĞİŞTİRDİ. Bu size şu disko parçasını hatırlatabilir; "Last night a dj saved my life", yani "Dün gece bir dj hayatımı değiştirdi". Ya da Orhan Pamuk'un "Bir gün bir kitap okudum ve hayatım değişti" sini. Bu kalıbı doğrudan yukarıdaki parçanın başlığından esinlenerek kurdum. 'dün gece' yerine, 'on yıl', 'dj' (müziğin ve gecenin akışının şefi) yerine 'documenta' ve ortak eksende popüler dans müziği ve onun mekânı, disko ya da parti. Ama asıl meseleye gelelim; ben on yıl önce işlerimi 'resmi' olarak, ya

are produced from a single hand and mind, with all the layers and elements in complete dialogue, and become 1 – I write it as a numeral on purpose.

N.S.: As my final question, I want to ask you about a sentence you used in your neon piece. How did the documenta exhibitions change your life? In which direction?

C.E.: The sentence I used here, the text that flows on the facade of the space as seen from the main square Kassel and documenta is this: LAST DECADE A DOCUMENTA CHANGED MY LIFE. This might remind you of the disco hit "Last night a dj saved my life". Or Orhan Pamuk's famous first line in his novel THE NEW LIFE: "I read a book one day and my whole life was changed". The title of the dance song was my direct inspiration when I constructed this template. Instead of 'last night', 'ten years', 'documenta' instead of 'dj' (the chief of the flow of music and the night) and on common grounds popular dance music and its space, a disco or a party. But let's go back to the main issue; ten years ago, the year when I showed my work 'officially' for the first time, on the level we call contemporary art, on a friend's advice, I had gone by car from Vienna to Kassel, to documenta 11 and that was a major experience for me where I savored many different languages and approaches. On the other hand, documenta in general rounds up and shows different viewpoints, and intends to and happens to have influence in the art of the world. And in this documenta where I show ROOM OF RHYTHMS, the sentence on my LED is a prediction regarding the probability of tens of viewers and workers describing that moment and experience, like "This piece really had a lot of effect on me" or "the book changed my life". In other words, I am talking about the past, but at the same time I am talking

about the future when this moment will be talked about as the past. On the other, other hand, looking from the outside, it is as if the clothing store is uttering this sentence because its logo is under it. Kassel, a provincial town according to most people, awaits documenta eagerly every five years; it is an important, a vital moment because it is a political, cultural and of course a commercial activity. Therefore, I put forth a silent theme tune, repetitive line, pursuing the possibility of a viewer's or a documenta, municipality or clothing company worker's quietude and internally muttering it.

da çağdaş veya güncel sanat diye çağır-dığımız düzlemde ilk kez gösterdiğim yıl, bir arkadaşın tavsiyesi üzerine Viyana'dan Kassel'e, arabayla, 11. documenta'ya gitmiştim ve bu benim için çok sayıda farklı dil ve bakışı tattığım mühim bir deneyim olmuştu. Diğer yandan, documenta'nın genel- de birçok eğilimi toparlayıcı, gösterici ve tabii ki dünya sanatında etkili olma isteği ve durumu var ve **Room of Rhythms**'i gösterdiğim bu documenta'da LED'imdeki (neon değil) cümle; okuyan onlarca izleyici ve çalışanın ileride o anı ve deneyimini bu şekilde tanımlama ihtimaline dair bir öngörü. Yani 'bir parça beni çok etkiledi' ya da 'kitap hayatımı değiştirdi' gibi. Yani geçmişten bahsediyorum, ama aynı zamanda gelecekte de şüandan bu şekilde bahsedileceğinden bahsediyorum. Diğer, diğer, diğer yandan, dışarıdan bakınca bu cümleyi giyim mağazası söylemiş gibi oluyor, çünkü altında logosu var; çoğu kişi için bir nevi Alman taşrası olan Kassel beş senede bir olacak documenta'yı bekliyor; politik, kültürel ve tabii ki ticari eylem için bu çok mühim, hayati bir an. Dolayısıyla, ben sessiz bir nakarat ortaya atıyorum, izleyicinin ya da documenta'nın, belediye'nin veya giyim şirketinin çalışanın sessizce ve içten mırıldanma ihtimalinin peşinden koşarak.

Dora Garcia: "Sanat iktidar tarafından saygı görmek için kendini burjuva saygınlığına sahipmiş gibi göstermek zorunda değildir."

Dora Garcia: "Art does not have to pretend a bourgeois respectability to be respected by the establishment"

NECMI SÖNMEZ – DORA GARCIA

Fotoğraflar: Necmi Sönmez

Necmi Sönmez: Documenta projesi "Klau Mich Gösterisi: Toplumdaki Radikalizm ile TV'de Deneysellik'in Buluşması" Kassel'de gördüğüm yıkıcı çalışmalarından biri. Alaycı ve şiirsel bir şekilde anaakım meselelerin ötesine geçen pek çok sosyal, siyasi ve ekonomik meseleleri yansıttı. Kurumlar Karşıtı Akımlara ilginiz nasıl başladı?

Dora Garcia: Hepsini bir psikiyatristle konuşmamla başladı. O bana Sosyalist Hastalar Kolektifi (Socialist Patients Collective-SPK) diye bir gruptan bahsetti. Bunlar psikiyatrist hastalarına verilen pasif rolleri kabullenmeyi reddeden ve terapilerini kendileri yönetmeye karar vermiş bir grup. Aynı zamanda, Alman psikiyatrisinin geçmişteki utanç verici bir uygulamasına işaret etmişler: T-4 ya da ötenazi programı; doktorlarına göre "yardım edilmesi imkânsız" görülen psikiyatrist hastalarına "acısız bir ölüm" veren bir program. Bu bana son derece ilginç geldi, çünkü psikiyatrinin hekimlikten çok tarih, toplum ve siyasetle alakalı olduğunu gösteriyor. Böylece Heidelberg, Trieste, Londra ve sonunda Kassel'e varan bir yolculuğa çıktım.

Kurum karşıtlığı sadece psikiyatristle alakalı değil, daha çok marjinallik, sapma ve dışlanmanın, normlara uymayanların kaderi olduğu fikrine işaret ediyor. Normu kim ve niçin kuruyor?

N.S.: Daha önceki pek çok projenizde olduğu gibi, bu çalışmanız da insanların katılımı üzerine kurulu.

Projeniz için pek çok yazar, aktivist ve görsel sanatçının yanı sıra Kassel halkını da davet ettiniz. Maalesef canlı konuşmalar ve tartışmalar sırasında ben kendim proje mekânında bulunamadım. Bu konuşmalara en çok kimler katıldı? Halk ile davetli misafirler arasındaki diyalog ve iletişim nasıldı?

D.G.: Misafirlerimizden biri olan Rolf Schwendter'in dediği gibi "izleyici seyrek olarak katılmada bulunur". Ancak, izleyicilerin gerçekten katılımı ya da katılmaması çok önemli değil; önemli olan, izleyici ile yazar arasında geçiren bir arayış olması, herkesin her şey olabildiği, belirsiz bir yer yaratmak için bir yapının kurulması.

N.S.: "Klau Mich Show"un boş mekânında oturduğumda sahneye ve sandalyeye baktım. Havada siyasi ve şiirsel bir şey vardı ve defterime şunları yazdım: Fantazi ve Teori, Kavram ve Estetik, Bağlam ve Ontoloji, Biyografi ve İdeoloji. Sizin melez metodolojinizi ve farklı araçları (performans, video, heykel, enstalasyon) kullanmanız çok ilginç buldum. Bu simultaneliği, bu hissi nasıl yaratınız?

D.G.: "Klau Mich Show"un bütün bileşenleri belli bir "misyon"u başarmak için varlar, ama aynı zamanda, çok önemli bir şey, bana zevk veriyorlar.

Zevk almak önemli bir unsur, komedide, tiyatrodada. Dolayısıyla sahne çoklu anlamları yaratmak üzere tasarlandı: Kapı, merdiven, halı, kütüphane; ama aynı zamanda talk show'lara da bir saygı niteliğinde: Dean Martin Şov'u, Dick Cavett, Andy Kaufman şovlarına, ve Alman Dalli Dalli'ye. Bunlar anaakım şovlar, ama

Necmi Sönmez: Your documenta project "Klau Mich Show: Radicalism in Society Meets Experiment on TV" is one of the more subversive works that I have seen in Kassel. It is sarcastic, and reflects in a poetical way a lot of social, political and economical issues that go beyond mainstream issues. How did you become interested in Anti-Institutional-Movements?

Dora Garcia: It all started with a conversation with a psychiatrist who told me about a group, the Socialist Patients Collective or SPK, who refused to accept the passive role assigned to psychiatric patients, decided to take their destiny in their own hands and self-manage their therapy. They pointed at the same time to the very shameful past of German psychiatry: T-4 or euthanasia programme, where psychiatric patients "beyond help" according to their doctors, were offered "a merciful death". This story seemed to me extremely interesting, because it showed that psychiatry has much more to do with history, society, and politics than with medicine. So this trip took me to Heidelberg, Trieste, London, and finally to Kassel.

Anti-institution does not only refer to psychiatry, but rather to the idea that marginality, deviance, and exclusion are the destiny of those who do not conform to the norm. Who establishes this norm and why?

N.S.: As many of your previous projects, this one also is based on participation of people. For your project you invited many writers, activists and visual artists, but also inhabitants of Kassel. Pity; I couldn't be in your project space during the live